

Dési Ábel

Egy regény ürügyén

Eddig valahogy úgy éreztem, hogy csak nagy és jellemző művekről lehet és érdemes tanulmányt és bírálatot írni. Ezért a vajdasági írókról hallgattam. Hogy álláspontomat később feladtam, azt Saffer Pál regényének köszönhetem.

Valahogy úgy kezdődött a dolog, hogy elolvastam Juhász Géza kritikáját Saffer regényéről a „7 Nap”-ban. Éreztem, hogy valami megmozdul bennem. Tudtam, hogy valami olyasmiről van szó, ami nemcsak engem, de másokat is feltétlenül érdekel.

Másnap, amikor elolvastam az „Utolsó vallomás”-t úgy éreztem, hogy nem csalódtam, bár egyben-másban komoly kifogásaim is voltak. A kifogások azonban nem akadályoztak meg abban, hogy nemcsak magamnak, de másoknak is valljam: Saffer bátran és merészen nyúlt egy olyan témához, amit eddig minden vajdasági író hét mérföldnyire elkerült, mintha csak az ne-nyúlj-hozzámot kiáltana feléjük.

A regény nekem azért is érdekes, mert komolyan felveti az írói becsület és az epikai hitel kérdését. Saffer regényéről szólva, erről kell tehát elsősorban beszélni, mert ezekkel a problémákkal szétbonthatatlanul összekapcsolódik. Először az epikai hitelnél kezdem — itt komolyabbak a kifogásaim.

Olvasás közben leginkább az előadás kanyargós ugrásszerű volta zavart, bár ezt némileg indokolja is az általános forma logikája. Egy öngyilkos nem gondolkodik a regényíró világos, mindent előrelátó és kiszámító, az ihlet útjain is biztosan járó logikájával. Saffer néha valóban feledteti velünk, hogy regényét író írta. Naív olvasóként néha magam is azt hittem, hogy egy öngyilkos emlékezéseit olvasom. Ezt nemcsak a jól megírt, de a gyenge részleteknek is tudható be. Ez azonban egy kicsit a könnyebb ellenállás vonalát is jelenti. Aki ezt a formát választja az nem kényszerül arra, hogy a részleteket a realista epikus következettségével építse fel és színeze ki.

A szubjektív vallomásszerű forma nem új. A francia lélektani regény megszületésének idejére nyúlik vissza a XVII. századba. Ha azonban ezt megállapítjuk, korántsem bizonyítottuk be, hogy ez a forma idejétmúlt és kikopott a használatból. E formával ma is élnek, az írók nyugaton és keleten egyaránt.

Nyugaton azért, hogy szabadon bújáskodjanak a pszihopatológia zavaros vizeiben, keleten, hogy valami mindennél realisabb és példaadóbb „höst” húzzanak ki a semmi szürkéségéből.

Ha azonban a szubjektív líra az objektív epika ruháját ölti magára, akkor a realista regény legszebb teljesítményeit adhatja. Gondoljunk csak arra, hogy a modern magyar irodalom egyik legtökéletesebb műve, Németh László regénye, az „Iszony” is ilyen szubjektív vallomásból kinövő epika. Egy szerencsétlen házasság története az 1930-as gazdasági válság éveiben. Egy lesüllyedő módos lány házassága a feltörekvő parasztságával. Embersorsokról van szó, de egy korról kapunk képet. Kárász Nelli első személyben beszél, de hangja, előadásmódja az objektív epika igényeivel lép fel és el is éri a kitűzött célt.

Az ilyen szubjektív előadási formának megvan az előnye, hogy nagyobb közvetlenséggel képes egy hangulatot, egy állapotot, az érzések egymásra tett hatását, egymásból születését ábrázolni, de sokat veszít erejéből, amikor az epikai távlat és szélesség követelményeit elkerüli és egyéni hangon egyéni véleményt mond a dolgokról.

Saffer Pál regényét olvasva ezek a gondolatok ötlöttek az eszembe. Sokszor az volt az érzésem, hogy néhány kitűnő részletet olvasok egy nagy regényből és minden szép részlete mellett se tudom, hogy e részletek közt mi is történt tulajdonképpen. Saffer regénye elmosódik térben és időben és csak az események letisztult reflexiói maradnak meg. Sok helyütt kitűnően megfigyelt és leírt részleteket ad, de ezek a részletek mint szubjektív vallomások spontánul jönnek és tűnnek el. Az ember belső lelkivilágának ábrázolásához nem elég a legőszintébb, legközvetlenebb vallomások sokasága. Ismernünk kell azokat a körülményeket, amelyek közt ez az állapot, érzés vagy cselekedet létrejött. Az emlékezésen, szubjektív vallomáson alapuló regényforma sohasem tarthat számot a totalitásra, ha nem törekszik az egész felölelésére. Az embert, a családot, a társadalmat, cselekvésben, változásban, fejlődésben kell ábrázolni. Szervesen össze kell kapcsolnunk az okokat az okozatokkal, a hatást a visszahatással.

Saffer regényének sok szép részlete van. (Apja portréja, az almási eset, a bevezető vallomás stb.) Regénye símán folyik és elég izgalmas is, bár a cselekmény bonyolításában ugrásszerűen halad. Sokmindent elkerül és kihagy vagy leegyszerűsít. A regény központjában mindvégig a főhős marad, a többi szereplők csak itt-ott felvillanó alakokká válnak.

A regény másik nagy problémája — amiért a leginkább beszélünk e könyvről — az írói becsület problémája. Saffer, ha a forma tekintetében a gyengébb ellenállás vonalán halad is, tartalom szempontjából a legnehezebb témák egyikéhez nyúl. Olyasvalamiről mert írni, amiről úgyszólván nem is szóltak a vajdasági írók: A kommunista útitárs negatív típusáról.

Saffer a mozgalomba véletlenül becsöppent karrierista életét és összeomlását választotta regénye tárgyául. Saffer kétlelkű Golyadkina politikai hazardjátékos. Biztosan teszi kockára mások életét és sorsát, míg végül ennek eredményeként egy pisztolylövéssel ismeri be vereségét. Ez a kétlelkű törtető a hatalomig és más magas állásokig vezető útján az emberi tragédiák sorozatát okozza.

Ez a típus már régóta foglalkoztatja az írókat. A politikai kétszínűsködésnek és hatalomvágyó törtetésnek sok irodalmi változata van Juliem Soreltől a Hódító Peléig. Andersen Nexő mellett Gorkij és Solohov is foglalkozott e típus különféle változataival, amely az idők folyamán semmit sem veszített aktualitásából. Nem véletlen, hogy Andersen Nexő élete e főművében ezt dolgozta fel. Az sem véletlen, hogy a Hódító Pelét a modern irodalomnak a nagy remekét nem kisebb ember becsülte nagyra és értékelte, mint Lenin.

Saffer Pál írói becsületére vall, hogy az ilyen kényes témával is keményen szembe mert nézni. (Ugyanakkor amikor több vajdasági író úgy találta, hogy nemcsak nehéz, de kényes dolog is a nagy problémákról írni. Az igazi író azonban az jellemzi, hogy nemcsak vállalja, de keresi is a nehéz és fontos dolgokat, mert róluk is tud és akar jelentőset mondani.) Saffer írói becsületére vall, hogy bátran szembenézett ezzel is és a maga módján felelt is egy kérdésre.

A regény tétele világos és egyszerű. Sohasem lehet kommunista az, aki lelkében tá-

vol áll a szocialista ember erkölcsétől. A kommunistává válás nemcsak a meggyőződés dolga, hanem elsősorban az erkölcsé. Ahol az egyik vagy másik hiányzik vagy sántít, ott előbb-utóbb bekövetkezik a mozgalomtól való leválás, ha előbb nem, hát a megpróbáltatások idején.

Saffer regényhőse, habár elméletileg sem volt egészen tisztában a dolgokkal, elsősorban erkölcsben állt távol a szocialista ember lelkeségétől. Mindez azonban csak azt bizonyítja, hogy a mozgalomtól csak az oda nem valók válnak le és nem, mint ahogy azt a reakciós nyugati ideológia tanítja, mindenki, aki hatalomhoz és pénzhez jut. Mint minden, ez is az erkölcs dolga. Nem lehet áruló az, aki nem hordozza magában ennek a csíráit, amit aztán a körülmények tetté érlelhetnek.

Saffer kétségtelen érdeme, hogy egy negatív embertípust úgy tudott elének állítani, hogy pozitíven hasson. Nem kell ugyanis okvetlenül pozitív hőst ábrázolnunk, hogy pozitív hatást érzünk el. Saffer regényéből bizonyos fokig csak azt hiányolom, hogy legáltalább vázlatszerűen nem ábrázolta a pozitív hős alakját is. Az ellentét akkor jobban szembetűnt volna.

Regényéről így is teljes meggyőződéssel vallom, hogy szép és bátor cselekedet egy fiatal írótól, főleg akkor, amikor ez az első regénye. Műve arra vall, hogy kitűnő ösztöne van és sokatígérő írói világnézete. Minden hibája mellett is valahogy többet nézek ki belőle, mint sok kortársából, akik, bár nagyobb formai felkészültséggel rendelkeznek, mint ő, mégis kevesebbet mondanak. Ha Saffer ezentúl is vállalni meri a nehézségeket és bátran belenyúl a dolgok lényegébe, akkor hamarosan értékesebbet és komolyabbat ad, mint sok más írónk. A formai felkészültséget könnyű megszerezni és fejleszteni, de azt, ami a többiekből hiányzik, az írói világnézetet már nem.

Ahogy Saffer regényét letettem, egy kissé elégikus sóhajtás buggyant ki belőlem: Bár így kezdte volna írói pályáját a többi vajdasági író is, akkor ma nem itt tartanánk, hanem valahol jóval messzebb.

Ezért mondhatom, hogy az „Utolsó vallomás” becsületés és bátor vállalkozás, egy tisztaszemű fiatal író szép regénye.